

זכריה תנעמי

תורת הנאום

נאום לכל דכפין

ימים רבים אני מהרהר עם עצמי בדבר הצורך במתן הדרכה בנושא "תורת הנאום". "לא בחכמה די איתי ביי",¹ אלא בגלל מה שעיינו רואות שמתן שיחה או נשיאת נאום או הרצאה הם בבחינת כל דכפין. כל מי שמרגיש בעצמו קצת ביטחון לדבר, ויש באמתחתו דברים לומר, פיו עומד לרשותו באין מונע. אולם בין הרצון לומר דברים ובין הכישרון לומר אותם, פעמים רבות המרחק הוא רב מאוד, עד שיש מצבים שאפשר להמליץ על האומר: "מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה".² כעין מה שאמר רב סעדיה גאון ביחס לטיב האמונה אצל הבריות ומהותה, אני חש צורך לומר דברים דומים ביחס לתורת הנאום. להלן משפטים אחדים מדברי רס"ג:

לבי יחיל בקרבי על מיני מין האדם, ותהמה נפשי לאומתנו בני ישראל – ממה שראיתי בזמני זה, אשר רבים מן המאמינים אין אמונתם צרופה, ודעותיהם בלתי נכונות [...]. ויש המתפארים על בעלי האמת והם התועים. וראיתי בני אדם כאילו טבעו בים הספקות, וכבר הציפו אותם מימי השיבושים, ואין אמודאי שיעלה אותם ממעמקהם, ולא שוחה יחזיק בידיהם.

ויש בידי ממה שלמדני אלוקי מה שאסעדם, וביכולתי ממה שחנני, מה שאסמכם בו, וראיתי שחובה עלי לעזרם בכך, ומוטל עלי להנחותם [...]. על אף שאני מכיר קוצר חכמתי, ומודה בחוסר ידיעתי, ואיני יותר חכם מבני דורי, אבל כפי יכולתי וכפי השגת שכלי [...]. והאלוקים יודע מטרתי ומחשבתי [...]. וידעתי אלוקי כי אתה בוחן לבב ומישרים תרצה.³ מצב דומה יש בזיקתם של בני אדם אל תורת הנאום.

1 ראו דניאל ב, ל.

2 איוב יג, ה.

3 רב סעדיה גאון, אמונות ודעות, הקדמה, עמ' ה-ו.

יש המתיימרים להיות נואמים בלי שיש להם כישרון רטורי; יש המנסים את כוחם להיות מרצים בלי שיש להם ידע רחב בעולם הדעת או כישרון להבחין בין מה ראוי לומר ובין מה לא ראוי, כיצד לומר ובאילו נסיבות. יש המשתוקקים להיות דרשנים, ולא אכפת להם איך יתייחסו הבריות לדבריהם, העיקר שהם דיברו.

להלן מספר מגרעות שיש אצל נואמים ודרשנים מצויים:

א. יש שאינם טורחים להציב מטרה בנאום או בדרשה שלהם. ספק אם גם להם ידועה מטרה מוגדרת. הם פותחים ברעיון מסוים, ממשיכים ברעיון אחר שאין לו קשר לקודמו, שוזרים מאמרים מפה ומשם ויוצרים משוכת רעיונות משובשת. המתבונן מן הצד מבחין איך הציבור מנתק קשר עם המרצה או הדרשן, מתעוות עם עצמו מחוסר סבלנות, ומחכה בקוצר רוח מתי כבר יגמור הנואם או הדרשן. רבים שואלים בתוך תוכם "מה הוא בעצם רוצה לומר?". יש המציצים בשעוני היד מקוצר רוח, או שעוברים לשיחת חברים משלהם... והמרצה ממשיך לדבר... או ליתר דיוק ממשיך לשעמם.

ב. יש שאינם מצטיינים בידע רחב בנושא שהם אמורים לדון בו. קל מאוד להרגיש שלא עשו הכנות מתאימות. הם מנסים את מזלם, מתמודדים עם המשימה שנטלו על עצמם בחוסר מקצועיות, בחוסר שקידה, ולפעמים גם בחוסר ידע בסיסי;

ג. יש – וזה קורה פעמים רבות באירועים מיוחדים – שהדרשן או הנואם נצמדים לפרשת השבוע כעין שבלונה. כאילו כל אירוע וכל ציבור חייבים למצוא את ביטויים בפרשת השבוע. מה לעשות? לא תמיד זה ניתן. במקום לאמץ רעיון מחשבתי מקורי המתאים לאירוע, לזמן ולציבור השומעים, הם "אונסים" את הפסוקים, מועכים את המקורות שעלו בידם ומנסים להתאים אותם למה שהם חפצים, כאילו כתובי המקרא מתאימים לכל מחשבה נטולת הבנה בהם, או לכל תעתוע דמיוני מלאכותי;

ד. רוב הנואמים, גם המחוננים בכישרון דיבור, אינם מצטיינים ביצירת מבנה רעיוני לדברים שהם נושאים. על פי רוב אינם מודעים לצורך במבנה רעיוני וגם לא הרגילו את עצמם לכך, והרי הם נושאים את דבריהם כאשר יפלו על אוזני השומעים טוב יותר או טוב פחות;

ה. ויש שהם חפצים שייאמר עליהם: "הגם שאול בנביאים"⁴. הגם הם בנואמים?! וכיוון שעל פי רוב הם נעדרי חזון ודלילי מחשבה, הם מתבלים דבריהם בסיפורי מעשיות, בסיפורים דמיוניים או בבדיחות חסרות טעם, או מראים כוחם בגימטריות, בצירופי אותיות, בדרשות של שמות ואחיזתם כביכול בפסוקים או במאמרי חז"ל, כאילו המקרא והמדרשים הם אמצעים לדברים היתוליים חס ושלום.

אפשר לציין עוד מגרעות המצויות אצל דרשנים ואצל נואמים מן השורה, אבל די בציון מגרעות בסיסיות אלה שבהן נכשלים רוב הנואמים והדרשנים. על כן אמרנו בפתח דברינו, שפעמים מוטב היה "מי יתן החרש תחרישון".

סוד הקטורת וסוד הנאום

אפשר להמשיל את סוד הכנת הנאום כסוד הכנת מעשה הקטורת. במצוות הקטורת נאמר: "ועשית אותה קטרת רקח מעשה רוקח, ממולח טהור קודש"⁵. "ממולח", מפרש רש"י: "מעורב, שיערב שחיקתן יפה יפה עם זה". "תחילה יקח אחד עשר הסממנים בנפרד אחד אחד, יכתוש אותם עד דק, ואחר כך יערבב אותם עד כדי חדירה ובלילה הדדית גמורה"⁶.

אף על פי שלכאורה פעולת ההכנה של הקטורת פשוטה, לא הכול ידעו "מעשה רוקח ממולח" זה באופן נאות. אין פלא בדבר. טלו לדוגמה הכנת חרוסת לליל הסדר. נצא מנקודת ההנחה שכולם משתמשים באותם מרכיבים לחרוסת,⁷ הרי שאף על פי כן אין חרוסת של משפחה אחת דומה לזו של משפחה אחרת, לא מבחינת הצורה, לא מבחינת הסמיכות ולא מבחינת הטעם.

במעשה הקטורת היה סוד אחד שהיה ידוע בימי בית שני רק למשפחה אחת, משפחת בית אבטינס. הם גילו עשב מיוחד "מעלה עשן" שמו. הם היו מערבבים אותו באמנות מיוחדת עם סממני הקטורת, ועל ידי כך עשן הקטורת היה מיתמר ועולה כמקל ואינו פונה לצדדים.

בני משפחת בית אבטינס לא רצו לגלות סוד זה, ועל כן הזכירו אותם חכמים לגנאי.⁸ ניסו חכמים להעביר אותם מתפקידם על שלא הסכימו לגלות סוד זה,

4 שמואל א, י, יא.

5 שמות ל, לה.

6 רש"י הירש, שמות ל, לה.

7 הרב יוסף צוביירי זצ"ל בפירושו להגדה של פסח "מגיד מראשית" (תשמ"ה), עמ' א, מציין שלושה עשר מרכיבים לחרוסת לפי מנהג יהודי תימן עיי"ש.

8 משנה, יומא ג, יא; תוספתא, יומא ב, ו; שיר השירים רבה ג, ו.

אבל נאלצו להחזירם עם שכר כפול ממה שנטלו קודם, כי לא נמצאו מתחרים להם.⁹

הכנת נאום, הרצאה או דרשה הרי היא כהכנת מעשה הקטורת או חרוסת. לפני המרצה, הנואם או הדרשן מוצבת מטרה. לצורך השגת המשימה בצורה מוצלחת, על הנואם, ההרצאה או הדרשה להיות "מעשה רוקח, ממולח טהור קודש". צריכים הם להיות מעלים ריח ניחוח, ערבים לאוזן ומתוקים לחיך. מרכיבים רבים נמצאים לפני המרצה: מקרא, מדרש, אגדה, הלכה, מחשבה, קבלה, מוסר, חסידות, משלים, סיפורים, פרפראות לחכמה ועוד. בעת הכנת הנואם, ההרצאה, או הדרשה, אמורים להתגלות ניסיונו, חכמתו ומיומנותו של המרצה, הנואם או הדרשן, איך הוא משלב באמנות את המקורות שלפניו, מה עיקר מה טפל, מה ראשון ומה אחרון וכו'. כישוריו של המרצה או הנואם חייבים להתבטא לפחות בשלוש הנקודות הבאות:

- א. בידע רחב מכל רובדי היהדות שצוינו כאן, כדי שלא יהיה לחוץ למצוא מקורות התייחסות, ושלא ייאלץ למעוך מקורות אחדים ויסרס אחרים, בשל מחסור בידע מתאים להשגת המטרה;
- ב. בכישרון מעשה הרוקחות, ביכולת השימוש במקורות שאסף, באריגתם בצורה חכמה ואמנותית למסכת רעיונית אחת: מושכת, מרתקת, מעניינת ומשכנעת;
- ג. בכישרון הרטורי שיגלה המרצה, או הנואם או הדרשן, באופן העברת הדברים בצורה ערבה לשומעים, בחינניות המתאימה לדברי קודש, ובעיקר, **באמת** הגדולה שתשתקף מזהותו האישית של הדובר עם הדברים שהוא אומר, בבחינת "נאה דורש ונאה מקיים"¹⁰. "לא המדרש עיקר אלא המעשה"¹¹.

עקרונות להצלחת הנואם

החכמה והמיומנות הנדרשות מן הנואם, המרצה או הדרשן בהיערכות לקראת הדברים שהם עומדים לשאת ברבים, אינן בגדר המלצות גרידא. חכמינו

9 עיינו במקורות הנ"ל. ועיינו עוד בתוספתא שם ובשיר השירים רבה שם, מעשה בתינוק אחד מבית אבטינס.
10 בבלי, חגיגה יד ע"ב.
11 משנה, אבות א, יז.

זיכרונם לברכה אינם מתפשרים בסוגיה זו, ואינם משאירים את דרישות הנ"ל בגדר המלצות בלבד.

להלן דבריהם המאלפים של חכמינו זיכרונם לברכה בנושא זה במדרש שיר השירים רבה: "נפת תטפנה שפתותיך, דבש וחלב תחת לשונך".¹²

- רבי אלעזר אומר: כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינם ערבין לשומעיהן כסולת זו שצפה על גבי נפה – נוח לו שלא אמרן.
- רבי יוסי אומר: כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף – נוח שלא אמרן.
- רבנן אמרי: כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבין על שומעיהן כדבש וחלב המעורבים זה בזה – נוח לו שלא אמרן.
- רבי יוחנן אמר: כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבין לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה – נוח לו שלא אמרן.
- ריש לקיש אמר: כל מי שאומר דברי תורה ואינם ערבין על שומעיהן ככלה זו שעריבה על בעלה בשעת חופתה – נוח לו שלא אמרן.¹³

חמישה משלים מצויים כאן במדרש להמחשת הצורך בערבותם של דברים הנאמרים על ידי אומרים כתנאי לאמירתם. נתבונן בכל אחד מן המשלים הללו, ונלמד מהם על האחריות המוטלת על מי שאמור לשאת דברים לפני רבים.

בפתח המשלים הללו, העוסקים בצד הדידקטי של הרצאת הרעיונות ושל העברתם לציבור השומעים, מציין המדרש שתי תכונות-יסוד חשובות לתלמיד חכם, ובייחוד למי שאמור לשאת דברים לפני קהל שומעים.

תכונה א – עושר של ידע. "נופת תטפנה שפתותיך כלה". תלמיד חכם נמשל לכלה. מה כלה זו מקושטת בעשרים וארבעה מיני תכשיטים – כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בעשרים וארבעה ספרים. "עשרים וארבעה ספרים" האמורים כאן הכוונה לתנ"ך. בתקופה שבה נאמרו הדברים, אוצר הספרים היהודי כלל בעיקר את התנ"ך. תורה שבעל פה טרם נכתבה. היא הייתה אז בתחילת התהוותה וגיבושה. ביחס לתקופתנו, שבה אוצר הספרים עשיר בממדים שלא שוערו, תלמיד חכם צריך להיות מלא בתורה ובדעת כמה שיותר. ככל שיהיה עשיר בידעיותיו, כך יהיו דבריו ערבים לשומעיהם.

12 שיר השירים ד, יא.

13 שיר השירים רבה ד, יא.

כך דרש ריש לקיש גם את הפסוק: "ויתן אל משה כְּכֹלְתוֹ"¹⁴ – אל תקרי ככלותו אלא כְּכֹלְתוֹ, תלמיד חכם דומה לכלה.¹⁵ תכונה ב – ענווה וצניעות. מה כלה זו צנועה, כך תלמיד חכם [ובעיקר הדורש ברבים] צריך שיהא צנוע. מה כלה זו יושבת בפוריא [במקום צנוע] ואומרת, ראו שאני טהורה – כך תלמיד חכם צריך שלא יהא בו דבר של דופי.¹⁶ אף על פי שהוא צריך להיות מלא בתורה ובדעת, הוא צריך לנהוג בענווה ובצניעות. מכאן נבוא להבנת המסרים במשלים הנ"ל. כל משל מצביע על עיקרון אחר בשיטה הדידקטית של העברת שיעור, הרצאה או נאום.

עיקרון א: בירור וליבון הדברים עד תום

עיקרון ראשון בהיערכות לאמירת דברים ברבים, הוא בירורם וליבונם של הדברים עד תום לפני אמירתם. לכך מוקדש הדימוי הראשון: "סולת שצפה על גבי נפה".

הנפה תפקידה למיין ולברר את הסולת מן הפסולת. "אחר שמוציאין הסובין והמורסן מן הקמח הנטחן, ונשאר הקמח הדק עם הסולת הגסה והיא החשובה, מעבירים אותה בנפה דקה מאד [ניפוי אחר ניפוי] ויורד ממנה הקמח הדק שהוא עפרורית לבנה, ונשארת הסולת הגסה החשובה",¹⁷ "שהיא דומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן",¹⁸ "וכך היו עושים למנחות".¹⁹

"כך תלמיד חכם שיש בו כוח לברר וללבן שמועותיו, וקולט האמת מן השקר".²⁰ "מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו, סובין בפני עצמן, קיבר בפני עצמו – כך תלמיד חכם יושב ומדקדק בדברי תורה ושוקל אותם: איש פלוני אוסר, איש פלוני מתיר, איש פלוני מטהר, איש פלוני מטמא".²¹

העולה מעיקרון זה הוא:

מי שאמור לשאת דברים בציבור, מכל החומר שהצטבר לו בעיון ראשון, חובה עליו לברר וללבן מה שייך לעניין ומה לא, מה ראוי להיאמר בנסיבות

14 שמות לא, יח.

15 שמות רבה מא, ה.

16 שיר השירים רבה ד, יא.

17 רבי עובדיה מברטנורא, אבות ה, יח.

18 בבלי, סוטה מח ע"ב.

19 רבי עובדיה מברטנורא, אבות שם.

20 שם.

21 ספרי, עקב, מח.

העכשוויות ומה לא. בדרך זו של ניפוי אחר ניפוי נשארה בידו סולת נקייה, דברים מדויקים ומהוקצעים הראויים להישמע ברבים.

עיקרון ב: מקוריות ואותנטיות של הדברים

עיקרון שני בהיערכות לאמירת דברים ברבים, הוא הדיוק במקוריות ובאותנטיות שלהם. הדברים צריכים להיות אמניים, נאמנים למקור המוסמך ביותר. לזה מיועד הדימוי "כדבש הבא מצוף".

הכול יודעים שהזיוף ידו בכול. כל דבר ניתן לזייף. "הקדוש ברוך הוא עתיד להיפרע ממי שתולה קלא אילן [צבע הדומה לתכלת] בבגדו, ואומר תכלת הוא".²²

גם הדבש ניתן לזיוף בקלות באמצעות תמיסות וסוכרים שצורתם החיצונית דומה לדבש, אבל אין זה הדבש האמתי המקורי, "דבש הבא מן הצוף", ובעיקר מן הצוף שבהרים, שהדבורים לוקטות אותו מן הפרחים ומעבדות אותו, שאין כמוה לערך ולחשיבות.²³

העולה מעיקרון זה הוא:

דברי תורה צריכים להיות מקוריים, אמתיים, שלא עברו שנויים וחקויים עד שאיבדו את מקוריותם.

תלמיד חכם, נואם או דרשן שמצא מדרש או אגדה מצוטטים בחלקם אצל פרשנים או דרשנים, אל יתעצל לבדוק את המקור האמתי בשלימותו. כי אחר שהדברים עברו לכלי שני ושלישי, איבדו את משמעותם הראשונית. הפרשנים או הדרשנים הכניסו בהם הבנות משלהם, והן כבר אינן זהות למקור האמתי – בייחוד אם מי שהביא אותם אינו בר סמכא מספיק, או שהוא ניצל את המקור למטרות שלו.

עיקרון ג: שילוב מקורות מתאימים

שני העקרונות הראשונים עוסקים בשאלת ה"מה", שלושת העקרונות הבאים עוסקים בשאלת ה"איך".

דרשנים רבים עוסקים בעיקר בשאלת ה"מה", מה הם רוצים לומר, וכמעט ואינם משקיעים מחשבה בשאלת ה"איך", איך לומר את הדברים, איך לעשותם

22 בבלי, בבא מציעא סא ע"ב.

23 ראה סוגיית הגמרא, בבלי סוטה שם.

ערבים לשומעיהם, וזו מגרעת גדולה. כמו שחשוב לדעת מה לומר, עוד יותר חשוב לדעת איך לומר.

הדימוי במשל השלישי, ל"דבש וחלב מעורבים", בא ללמד על הכישרון לשלב מקורות שונים בטעמים ובאיכותם, אשר בחיבורם ובמזיגתם הם מוסיפים טעמים ערבים ומתוקים.

דרשן או נואם צריך להיות מחונן בכישרון כיצד לשלב מקרא ואגדה, הלכה ומחשבה, מוסר ועצות נבונות לחיים, בלי הטפה מפחידה ומאיימת.

הדברים הנאמרים צריכים להיות משפיעים מצד אמיתתם, מצד ערבותם, מצד זיקתם הנאמנה לחיים, כמו דבש וחלב. הדבש – יש בו מרכיב של ערבות ומתיקות, והחלב – יש בו מרכיב תזונתי. שילוב שניהם ערב לחיך ומזין את הגוף.

עיקרון ד: השמחה הנפשית שהדברים מעניקים

מלבד התוכן הערכי והמקורי שהדברים אמורים להעניק לציבור השומעים, חשוב לתת את הדעת לאווירה הנפשית שהם אמורים ליצור בקרב השומעים. אווירה נפשית זו צריכה להתבטא בשמחה ובארשת הפנים הקורנת הניכרת על פני השומעים.

דברים הנאמרים בנחת, בנינוחות נפשית של המרצה או הנואם, באהבה ובחיבה שהוא מרעיף על ציבור השומעים, בצורת עמידתו, באופן פנייתו אליהם, בביטחון שהוא נוסך בהם – כל אלה משרים אווירה רגועה, שלווה ושמחה. שמחה זו בעיקרה היא פרי חוויה נפשית מן הדברים הנשמעים, והיא ניכרת כאמור על פניהם של השומעים. זו ברכה רבה שמרצה או נואם יכול לחון בה את שומעי לקחו.

עיקרון זה נלמד מן הדימוי של "כלה העריבה על בני אדם בחופתה". הכלה בעצם הופעתה, בלבושה הנאה, בגינוני המלכות אשר לה, בצניעות הטהורה האופפת אותה, בזוך ובטוהר שהיא מקרינה – משרה אווירת שמחה לכל מי שלוקח חלק בחופתה ובשמחתה.

תלמיד חכם הדורש ברבים צריך להתעלות בדבריו לכלה זו העריבה על בני אדם בשעת חופתה.

עיקרון ה: שמחה אישית ייחודית

שמחתם של הנוכחים בשעת החופה היא שמחה ארעית. במידה מסוימת עלולה להיות גם ערטילאית, אם האדם הנמצא בחופה אין לו קשר משפחתי אישי לחתן ולכלה, והוא בא רק מטעמי נימוס וכבוד.

אולם שמחתו של החתן בכלתו – היש דמיון וערך לשמחה פנימית נפשית זו? אין ערוך אליה. הנבואה מבשרת שכאשר הקדוש ברוך הוא ישמח את כנסת ישראל בגאולה השלמה, תהיה זו שמחה כשמחת חתן וכלה. "ומשוש חתן על כלה, ישיש עליך אלהיך".²⁴

שמחת חתן בכלתו – היא שמחה אישית, ייחודית, פנימית ונפשית שאין לזרים חלק בה.

דברי תורה צריכים להיות ערבין לשומעיהם ככלה זו שערבה על בעלה בשעת חופתה. זה שיא השיאים של שמחה, שיא השיאים של ערבות, חיזיון חד-פעמי שחווים אותו פעם בחיים בצורה בלתי אמצעית.

דברי תורה כנים ואמתיים הנוגעים בנימי נשמותיהם של השומעים, הפורטים במיתרי לבם, מצליחים לנגוע בבעיות האישיות שלהם, ומקנים מזור ומרפא לכאבם. הם מתקבלים אצל השומעים כדברים ייחודיים, אישיים, נשמתיים פנימיים, הנוגעים אישית לכל אחד ואחד מהם.

שמחה זו היא כעין שמחתו של חתן בכלתו בשעת חופתה.

אשרי הנואם או המרצה היכול להגיע לרמה כזו של התאמת דברים הנאמרים, של צורת העברתם והגשתם לציבור השומעים כך שכל אחד מרגיש בהם מסר ייחודי בעבורו, כאילו בשבילו ובעבורו הדברים נאמרו.

"לחיי כערוגות הבושם"²⁵ – כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא, נתמלא כל העולם כולו בשמים [...]

שפתותיו שושנים נוטפות מור עוברי²⁶ – אל תקרי שושנים אלא שְׁשׁוֹנִים.²⁷

יופי וניחוחות אפיינו את דיבורו של הקדוש ברוך הוא במתן תורה.

מרצה, דרשן או נואם צריך ללמוד ממידת קונו, ולמלא את האווירה

הסובבת אותו בבשמים, בריחות ניחוחים, באור יקרות ובשמחה רוחנית.

אשרי מי שזוכה לכך.

24 ישעיה סב, ה.

25 שיר השירים ה, יג.

26 שם.

27 בבלי, שבת פח ע"ב.

וזאת למודעי, שמחה פנימית אמתית כזו, כתוצאה מחוויה רוחנית אינטלקטואלית טהורה, אינה מהסוג של שמחה קלילה של ליצנים או להטוטנים הנראים לאחרונה. אלה מספרי בדיחות וסיפורי מתח מן הזן החדש של מרצים שהתפתחו לאחרונה באופנה החדשה, והעושים בעיקר למען כיסם, אל יהי חלקנו עמהם.

שלבים בהכנת הנאום

כדי לא להיכשל בדרכם של בית אבטינס (ראה לעיל) שלא רצו לגלות את סוד הקטורת, אנחנו רוצים להציע מספר המלצות להכנה טובה של נאום מוצלח, מתוך ניסיונו האישי.

כבר אמר רס"ג: "לא שאני חכם יותר מבני דוריי".²⁸ גם אנחנו מכירים בקוצר דעתנו ובמיעוט ערכנו. אבל כתוצאה מעמל ויגיעה במשך שנים רבות, הודות לשקידה והתמסרות מתוך מודעות לאחריות שבמשימה, רכשנו בחסדי ה' ניסיון-מה בהעברת הרצאות ונאומים, שניכר שהם עושים רושם טוב על ציבור השומעים, ועל כן אנחנו מבקשים לחלוק ולתרום מניסיונו למי שחפץ בכך, כדי לייעל ולשפר את ההכנה לנאום עד כמה שהדבר יעלה בידינו.

בהכנה לנאום או לדרשה, נצביע על חמישה שלבים חשובים:

שלב א: איסוף רעיונות התואמים את הנושא הנדרש. באיסוף הרעיונות יש להקפיד על הדיוק במקורות. לא להסתפק ולהסתמך רק בציטטות מכלים משניים;

שלב ב: לבדוק התאמת המקורות: הפסוקים, המדרשים ומקורות מחשבה נוספים לנושא הנידון. לא לאנוס פסוקים, לא לדחוק מקור שאינו שייך לעניין; שלב ג: מיון החומר שנאסף. המיון יהיה בהשכל ודעת: מה ראוי להיות פתיחה, סיכום, גוף ההרצאה, מה קודם ומה מאוחר וכיוצא בזה;

שלב ד: הכנת מבנה לנאום. השלב הכי חשוב בהכנת הנאום, שיש לו משקל מכריע בהצלחת הנאום, הוא הכנת מבנה מתאים. לשלב זה נייחד להלן סעיף מיוחד – המלצה למבנה מתאים;

שלב ה: הכנת טיוטה כללית של ההרצאה בעיון ראשוני, שהיא כעין "תפירת מכלב" של חליפה בשלבי הכנתה, לשם בדיקת התאמתה לגוף. "תפירת מכלב" זו בחליפה מאפשרת לחייט לסמן בליטות מיותרות, הרחבות נדרשות בחלקים

שונים של החליפה, צמצום בחלקים אחרים וכיוצא בזה. רק אחר שהחייט המומחה משוכנע בייצובה המתאים של החליפה על הגוף לשביעות רצונו של המזמין, הוא ייגש לתפירתה הסופית.

כך הדבר גם בהכנת הנאום. טיוטה ראשונית כללית מאפשרת בדיקת הרעיונות, בחינת מיקומם הנכון בחלקי ההרצאה, התאמתם לגופו של הנושא ועוד.

לשם כך חשוב "ליישן" את הטיוטה למספר ימים כדי לבחון את הדברים מחדש בעיון נוסף ולהיות משוכנע שאכן המבנה שהוצע בראשונה ראוי להיות הלכה למעשה. לא פעם מתברר אחר עיון חוזר שחלקים מסוימים מיותרים, אחרים אינם במקומם הנכון וכיוצא בזה.

המלצה למבנה מתאים

כאמור, אחד השלבים החשובים בהכנות להרצאה, שלב שיכריע את איכותה והצלחתה – הוא מבנה ההרצאה.

בשאלת המבנה להרצאה או לנאום, ברצוננו להמליץ על שיטה שהוכיחה את עצמה עשרות ואולי מאות פעמים, והוכתרה בהצלחה.

המבנה שמדובר עליו, כולל:

א. פתיחה.

ב. גוף ההרצאה או הנאום, המורכב משלושה חלקים, ובמקרים אחדים מארבעה חלקים.

ג. סיום או סיכום.

המבנה של גוף ההרצאה המחולק לשלושה חלקים, אם איננו טועים, יש לו יסוד ושורש בהרבה יצירות גדולות ובהווייה בכללה, דבר המלמד על מהות שורשית בטבע ההווייה והמציאות.

ביצירות גדולות כיצד?

- המורה נבוכים לרמב"ם כולל בתוכו שלושה חלקים:

חלק א: בעיקרו הנחיות בסיסיות באמצעות חקר הלשון הנבואית, הקדמות לשאלות פילוסופיות ועוד;

חלק ב: התמודדות עם נושאים כבדי משקל: שאלת הקדמות, נושא הנבואה, מהות המלאכים, מעשה בראשית ועוד;

חלק ג: מסקנות מעשיות: סוד ההנהגה האלקית, שאלת הרע והסבל, סוד ההשגחה, טעמי המצוות, דרך עבודת ה' ועוד.

- משנתו הפילוסופית של הרב קוק זצ"ל כוללת שלושה חלקים עיקריים : אורות הקודש, א: יסודות מחשבתיים בעולם המחשבה בתור הנחות מוקדמות.
אורות הקודש, ב: עצם חכמת הקודש ומהותה.
אורות הקודש, ג: מסקנות, מוסר הקודש, דרכי הנהגה לאור הקדושה ועוד.
  - בספרנו "דרך הקודש" שלושה כרכים :
כרך א: מהות הקדושה, בחינת הפן התיאורי שלה.
כרך ב: מהות החיים, בחינת ערכים יסודיים בהם לאור תפישתה של הקדושה.
כרך ג: הפן המעשי של הקדושה, שיטות מוסריות ודרכי הנהגה של האישיות, כוחות פנים וכוחות חוץ לאור הקדושה.
מבנה משולש זה מתאים בבחינתו למבנה ההווייה והמציאות :
המבנה של "היום" מורכב משלושה חלקים:²⁹
  - חלק א: שעות הבוקר, זריחתו של השחר, תחילתו של היום, בהן מתחילה המפעליות בחיים כשהיא הולכת ומתעצמת.
חלק ב: עיצומו של היום, שיא הפעילות והיצירה.
חלק ג: לקראת שעות הערב, מתח היצירה הולך ונרפה. שעות השקיעה וסוף היום מתקרבים, סיכום המפעל והיצירה של היום.
  - המבנה של "השנה" אף הוא מורכב משלושה חלקים.³⁰ אם נבחן את הדברים בעונות חקלאיות שהן יסוד קיומו של עולם – נגלה :
חלק א: תחילת השנה, חריש, זריעה, טיפול וציפייה בתפילה לקראת הצלחת המשימות והגעת היבול.
חלק ב: אביב וקיץ, קבלת היבול, התגשמות החלומות והציפיות, קציר, קטיף ובציר.
חלק ג: סוף השנה, תקופת האסיף, סיכום היבול החקלאי. השנה החקלאית מסתיימת "באספך את מעשיך מן השדה".³¹
- נראה כאילו מבנה משולש זה הוא ביסוד שורש ההווייה ; הוא מוטבע בהווייתה, בעצם מהותה.

29 ראו מהר"ל, נתיבות עולם, א, נתיב העבודה, פרק ג.

30 ראו מהר"ל, גבורות ה', פרק מו.

31 שמות כג, טז.

כך גם מבנה ההרצאה או הנאום, מלבד הפתיחה והסיום, צריך לכלול בתוכו שלושה חלקים:

חלק א: התחלת התפתחות הרעיונות, תהליך התגבשותם.

חלק ב: דיון מעמיק וממצה בגופי הרעיונות.

חלק ג: סיום והסקת מסקנות.

ביתר פירוט, הדברים מתבהרים כדלהלן:

פתיחה

הפתיחה תכלול בתוכה:

1. הצגת הנושא העומד לדיון, להרצאה או לנאום.
2. העמדת שאלות מגרות – חובה! מרצה הרוצה שאנשים יהיו מרוכזים, ימצאו עניין בדבריו, חובה עליו להציג שאלות שיש בהן אתגר מחשבתי, עניין לחקירה, להבנה וכיוצא בזה.
3. דוגמאות לשאלות מגרות:

אם נושא ההרצאה לדוגמה הוא פרשת זכור – יש להציג שאלות כגון: האם במחיית עמלק אין בעיה של רצח עם?! אם אנשים חטאו, נשים וטף מה חטאו? איזו מוסריות יש בהשחתת אילנות ובעלי חיים של עמלק? עם ישראל שחוה את השואה האיומה, איך הוא יכול להטיף למעשים שכאלה? איך אפשר ללמד פרשה כזו בבתי ספר? הרמב"ם כותב שחובה ללבות את השנאה בלבבות כלפי עמלק. איך "דרך חינוכית" כזו עולה בקנה אחד עם ערכי היהדות, דרך של חסד ורחמים?

שאלות דומות ניתן להעלות כאשר באים ללמד או לדרוש בפרשת מלחמת מדיין. משה רבנו כועס על החוזרים מעורכי המלחמה: "החיתם כל נקבה?!"³² והוא מצווה: "ועתה הרגו כל זכר בטף!"³³ זאת אומרת אפילו תינוקות המוטלים בעריסה, שהם שבויים ולא נשקפת מהם כל סכנה – הוא מצווה לחסל אותם. איך מבינים ציווי כזה?

אם באים לדרוש בהגדה של פסח – יש לשאול שאלה מרכזיות: מהי ההגדה מנקודת מבט ספרותית? האם יש בהגדה מבנה? מהלך רעיוני

32 במדבר לא, טו.

33 שם.

מסודר, או שהיא אוסף של מקורות דוגמת הסידור, ואין מה לחפש בה מבנה רעיוני כלשהו?

כך נושא העומד לדיון, חובה על המרצה או הדרשן, לחשוף שאלות שיש בהן גירוי מחשבתי אינטלקטואלי, ולהכין את השומעים לקראת מהלך שיפתיע באתגר המחשבתי שבו.

4. אחר הצגת השאלות בפתיחה, יש להעמיד את ציבור השומעים לקראת מה הם אמורים להיות מרוכזים. רצוי מאד לנקוב במהלך מבנה של גוף ההרצאה העומד לקראת ליבונו, לציין נקודות עיקריות בו, שיועלו לדיון וכיוצא בזה.

גוף ההרצאה

כאמור גוף ההרצאה, ברוב המכריע של המקרים, כולל בתוכו שלושה חלקים. במקרים בודדים ייתכנו ארבעה חלקים.

חלק א: יכיל בתוכו הצגת דילמות של הנושא, צדדים שונים בו לבירור, סקירת העניינים הרלוונטיים לנושא זה וכיוצא בזה.

חלק ב: התמודדות מחשבתית עם הדילמות והנושאים שהוצגו, וכן פיתוח הרעיונות ובחינתם. יתכן מאוד שחלק זה עצמו יכלול בתוכו חלוקה פנימית של הרעיונות, בחינות שונות של הנושא הנדון, הכול בהתאם לאופיו של הנושא והרעיונות הכלולים בו.

חלק ג: גיבוש המסקנות, סיכום הרעיונות שנידונו והצגת פתרונות לדילמות שהועלו. אם אופיו של הנושא דורש הצגת פתרונות מעשיים, חובה להגיע לרמה כזו.

סיום

בחלק הסיום של ההרצאה או הנאום, צריך לוודא שאכן המטרות שהוצגו בפתח הדברים אכן התגשמו. אם הוצגו שאלות נוקבות דוגמת אלה שהעלינו בפתיחה, חובה לחתור לפתרונות מניחים את הדעת, משכנעים בצדקתם, ולא להסתפק באמירות כוללניות ולהשאיר את השאלות הבערות בתיקו.

לדוגמה :

ביחס לשאלות בפרשת זכור, ראו ספרנו, מבוא למגילת אסתר, פרק ח, סעיף י : "הצידוק במחיית עמלק".
 לגבי שאלות דומות ביחס לשבעה עממים מכוח הציווי "לא תחיה כל נשמה"³⁴, ראו ספרנו בנתיבותה של תורה על ספר דברים, מדור ב, פרק יב : "מלחמת שבעה עממים ומחיית עמלק".
 לגבי שאלות בפרשת מלחמת מדיין, ראו ספרנו על ספר במדבר, מדור ד, פרק ט : "מלחמת מדיין והייחוד שבה".
 שאלות ביחס למבנה רעיוני בהגדה של פסח, ראו ספרנו, מבוא להגדה של פסח, פרק א : "מבוא להגדה של פסח".
 באופן כללי הסיום או הסיכום צריכים לשקף רגיעה נפשית אצל ציבור השומעים, לשדר נימה : טוב שהדברים נאמרו, אכן משכנעים הם בצדקתם.
 מרצה המודע לדרישות הללו, מבין שאכן הוא עוסק במלאכת שמים, ולא רק ברצון לעמוד ליד המיקרופון ולדבר.

מרכיב הזמן

בשלבי התכנון של מבנה ההרצאה יש לקחת בחשבון את מרכיב הזמן, ובהתאם לכך לתכנן את אורך ההרצאה.
 ככלל, צריך לזכור שאנשים אינם שפוטים של המרצה. הוא לא יכול לדבר כמה שעולה על רוחו. חייבת להיות לו רגישות ביחס לזמן מצד טורח הציבור.
 אנחנו מכירים אמירות מצד הקהל בנסיבות מעין אלה : "הוא שוכח את עצמו"; "הזמן לא משחק אצלו בתפקיד"; "כמה זמן הוא יכול לשעמם אותנו?" ועוד כיוצא באלה.
 אם מדובר ב"ברכות" באירועים מיוחדים, כגון ברית מילה, בר מצווה וכדומה – הזמן לא צריך להיות יותר מחמש עד שבע דקות. הדברים האמורים להיאמר יהיו דברים של טעם, קצרים ולעניין ; אם מדובר בדברי תורה בבית כנסת בשילוב עם התפילה – הזמן לא צריך להיות מעבר לעשר דקות ; אם מדובר בניחוח אבלים – הזמן לא צריך להיות יותר מרבע שעה עד עשרים דקות.

בנסיבות כאלה דרושה אחריות כפולה ביחס לתוכן הדברים הנאמרים. הכלל צריך להיות, שרוח הדברים תהיה "לחבוש לנשברי לבי",³⁵ "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".³⁶ יש להיזהר מהטפות ומדברי מוסר שלא במקומם. אם מדובר בהרצאה מוזמנת, יש לעמוד בקשר מוקדם עם מזמיני ההרצאה, להבין מהם מהן הציפיות שלהם, מה המטרות שהם רוצים להשיג, ולפעול בהתאם.

באופן כללי, בנסיבות רגילות משך הרצאה כזו יהיה בין חצי שעה לשלושת רבעי שעה, בתנאי שהדברים שייאמרו לא יכבידו על השומעים ולא יהיו להם למשא-נפש בלתי נסבל.

בהרצאה מסוג זה:

לפתיחה – יוקדשו חמש עד עשר דקות.

לגוף ההרצאה – עשרים עד שלושים דקות.

לסיכום – עד עשר דקות.

כלל חשוב נקוט בידך: "ויאמר לקוצרים: ה' עמכם!"

דוגמאות למבנה מומלץ של נאום

המבנה לנאום שהמלצנו עליו, כאמור לעיל, הוכיח את עצמו בעשרות ואולי במאות הרצאות ושיחות. עיון במדגמים משיחות והרצאות אלו מצריך סדרה שלמה של הרצאות וסדנאות למידה.

לצורך המחשה בלבד, נביא כאן דוגמה למבנה הרצאה.

נושא ההרצאה: סוכות ושמיני עצרת

פתיחה

• מה בין סוכות לשמיני עצרת?

• הגמרא בר"ה³⁷ וביומא³⁸ דנה בשאלה זו ועונה: לעניין פז"ר קש"ב, היינו שש הלכות המציינות את ההבדל בין שמיני עצרת לבין סוכות.³⁹

• מהו הרעיון העומד מאחורי הבדלים אלו?

נבחן את הדברים על יסוד הרעיון הבא.

35 ישעיה סא, א.

36 שם נו, טו.

37 בבלי, ראש השנה ד ע"ב.

38 בבלי, יומא ג ע"א.

39 יש לעיין היטב ברש"י בשני המקומות, ולעמוד בקצרה על משמעות הדברים והבהרתם.

גוף ההרצאה

א. ייחוד ואוניברסליות בעם ישראל

1. שתי תכונות יסוד מצויות באופיו של עם ישראל: תכונת הייחוד ותכונת האוניברסליות.
2. הסבר למהותן של שתי התכונות הללו, ראו ספרנו, תפארת עם ישראל, א, עמ' 79–80.

ב. ביטוי לתכונות הללו במקורות

1. תכונות יסוד אלו התגלו כבר באישיותו ובדרכו האמונית של אברהם אבי האומה:
  - א. אברהם מכונה במקרא ובדברי חז"ל: "אברהם העברי" – שכל העולם כולו מעבר אחד, והוא מעבר השני = הרי תכונת הייחוד. מצד שני, אברהם מכונה "אב המון גויים" = הרי תכונת האוניברסליות;
  - ב. אברהם מסתייג מעמי כנען. "לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, כי אם ממשפחתי" וגו' = הרי תכונת הייחוד. מאידך, אוהלו של אברהם פתוח מארבע רוחותיו לכל באי עולם = הרי תכונת האוניברסליות.

2. בהכתרתו של עם ישראל במעמד הר סיני, נאמר:

- א. "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". "ממלכת כהנים" הוא ביטוי המציין את תכונת האוניברסליות. "גוי קדוש" הוא ביטוי המציין את תכונת הייחוד;⁴⁰
- ב. יעקב מתברך על ידי ה': "גוי וקהל גוים יהיה ממך"⁴¹ – הביטוי "גוי" – רומז לייחוד ולהבדלה המאפיינת את עם ישראל. הביטוי "קהל גויים" – רומז לתכונת הכלליות המצויה בנשמת האומה.⁴²

40 ראו פירוש רש"י הירש לשמות יט, ו.

41 בראשית לה, יא.

42 ראו במיוחד הרב קוק, אורות, עמ' קנב, סעיף ב; עמ' קסט, סעיף ו ועוד.

הבדלי גישות ביחס הרצוי אל העמים אנחנו מוצאים בין יהודה ויוסף: יהודה מציין את הגישה של הייחוד; יוסף מציין את הגישה של האוניברסליות.⁴³

ג. בין סוכות לשמיני עצרת

מכאן להבדלים הבולטים בין סוכות לשמיני עצרת:

1. **סוכות** – מציין את תכונת האוניברסליות בעם ישראל. סימנים רבים לכך:

א. סוכות **שבעה** ימים – מספר המסמל את כלל העולם ואת הטבע (מהר"ל).

ב. בחג סוכות מקריבים **שבעים פרים** כנגד שבעים אומות העולם.

ג. התכנים של ההפטרות בחג סוכות. הרעיון הבולט בהם הוא רעיון האוניברסליות. דוק ותשכח.

ד. בחג הסוכות מתפללים בעבור גשמי שנה לכל העולם, מנענעים לארבע רוחות השמים, למעלה ולמטה להמליך את הקדוש ברוך הוא על כל ההוויה.

2. **שמיני עצרת** – מציין את תכונות הייחוד שבעם ישראל. סימנים לכך:

א. שמיני עצרת ביום **השמיני**, המספר שמונה מציין דרגה מעל לטבע, שבע.

ב. בשמיני עצרת מקריבים פר יחיד כנגד אומה יחידה.

ג. הזוהר והמדרשים מתארים בצורה מרגשת את הקשר האינטימי בין הקדוש ברוך הוא ועם ישראל הבא לידי ביטוי בשמיני עצרת כקשר אינטימי בין שני אוהבים, בין מלך ואוהבו.⁴⁴

43 ראו הרב קוק, שמועות הראיה, ספר בראשית פרשות וישב-מקץ.

44 ראה זוהר, פרשת נח, מובא בספרנו, תפארת עם ישראל, כרך א, עמ' 226-227.

סיכום

הרי לפנינו תוכן עמוק לכוונתה של תורה בדבר קביעת ההבדל בין סוכות לשמיני עצרת. על פי זה מובנות ההלכות שפתחנו בהן פז"ר קש"ב, המציינות את הייחוד בשמיני עצרת לעומת האוניברסליות בחג הסוכות. ניתן להרחיב ברעיונות אלה על יסוד מדרשי חז"ל ומקורות רבים בעולם המחשבה והחסידות. הערה: תנו דעתכם! כמה מקורות בעולם המחשבה יש להכיר, כדי להגיע למבנה הנוכחי?